

Ulugova Shohida Shohruxovna

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Samarqand davlat chet tillar instituti dotsenti

Annotatsiya: *Maqolada metaforaning kontseptlarning sohalar orasidagi muvofiqlashtirilishi sifatida ko'rib chiqilishi, uning nafaqat tilning uslubiy vositasi, balki murakkab kognitiv jarayonlar natijasi ekanligi ta'kidlanadi. Diskursda metaforani aniqlash mezonlari, jumladan "bilvositalik + o'xshashlik" va "nomuvofiqlik + semantik ko'chirish" tushunchalari tahlil qilinadi, shuningdek, leksik va grammatik metafora shakllari ko'rib chiqiladi. Metafora talqinida kognitiv va semiotik omillarning o'zaro ta'siriga, shuningdek, matnni tushunish va diskursning kommunikativ vazifalariga alohida e'tibor qaratiladi. Taklif qilingan yondashuv metaforaning faoliyatini tizimli tahlil qilishga imkon beradi hamda lisoniy hodisalarni o'rganishda kognitiv va lisoniy tahlilni birlashtirishni ta'minlaydi.*

Kalit so'zlar: *metafora, diskurs, kognitiv-lingvistika, leksik metafora, grammatik metafora, semantik ko'chirish, kognitiv ifodalar, matnni talqin qilish, muloqot.*

Kognitiv tilshunoslik va tizimli-funksional grammatikada metaforaning nazariy ta'riflari to'liq bir xil bo'lmasligiga qaramay, Hollidey va Mattiessen (1999) hamda ularning izdoshlar (Simon-Vandenberg va boshq., 2003) metafora tadqiqotida kognitiv tilshunoslikdan tizimli-funksional grammatikaga ko'prik qurishga urinishgan. Shu asosda, tizimli-funksional grammatikada metaforani sohalar orasidagi kontseptual muvofiqlashtirish sifatida qarash ilk nuqta sifatida qabul qilinadi va bu diskursda metaforani formalashtirish hamda amaliy qo'llash uchun mezonlarni tahlil qilish imkonini yaratadi.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda diskurs tahlilida semiotik yondashuv qo'llaniladi. Asosiy masala uchta ajratilgan fenomen: leksik metafora, grammatik metafora va boshqa metafora shakllari tadqiqotda metaforaning amaliy qo'llanilishi bilan qanday bog'liqligini aniqlashdan iborat. Boshqa metafora shakllari yetarli darajada tadqiq qilinmaganligi sababli, ularni belgilashda J. Stin (2007) tomonidan taklif qilingan terminologiya qo'llaniladi.

Metaforadan foydalanish mezonlari muayyan reallik darajasiga asoslangan. Kognitiv tilshunoslikda asosiy farq – lisoniy metafora va tafakkurdagi metafora orasidagi tafovutlardir.

Metaforaning amaliy qo'llanishida J. Lakoff (1986, 1993) nashrlari asos qilinadi, ular ko'plab kognitiv tilshunoslar tomonidan e'tirof etilgan. Metaforik ma'no bilvosita, ya'ni o'xshashlik yoki solishtirish orqali tushuniladi (Steen, 2007). Masalan, L.A. Tennisonning:

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Now sleeps the crimson petal, now the white;
Nor waves the cypress in the palace walk;
Nor winks the gold fin in the porphyry font.
The firefly wakens; waken thou with me.

she'rida "sleep" so'zi bilvosita qo'llanilgan: u inson va hayvonlarga xos fiziologik ma'nodan foydalanmaydi, balki gul va o'simliklar uchun kontekstga muvofiq ma'noga muvofiqlashtirishni talab qiladi. Sof ma'noda "sleep" inson va hayvonlarda dam olish jarayonini anglatadi. Ammo mazkur ifodada "sleep" gulga nisbatan qo'llanilib, metaforik holatni, ya'ni tinchlik, xotirjamlik, harakat yoki siklning tugashini ifodalaydi. Metafora "sleep" so'zining bilvosita ma'nosidan foydalanadi, ya'ni ma'no fiziologik jarayonni to'g'ridan-to'g'ri tushunish orqali emas, balki kontseptual muvofiqlashtirish orqali faollashadi (gul "uyquda", inson kabi). J. Stinning (2007) ta'kidlashicha, "understood" tushunchasi matnni analitik tomonidan talqin qilish sifatida qaralishi kerak, har bir lisoniy shaxslar tomonidan avtomatik ravishda qayta ishlanishi sifatida emas. Ya'ni analitik "sleep"ning metaforik qo'llanilishini sof ma'no va kontekstiy ma'noni muvofiqlashtirish orqali aniqlaydi. Oddiy o'quvchi gulning xotirjamligini intuitsiya orqali tushunishi mumkin, ammo ilmiy tahlil uchun ma'no ko'chirilishi mexanizmini ochiq tushuntirish talab etiladi.

Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan (Kövecses, 2002; Dirven & Pörings, 2003) lisoniy metafora bilvosita o'xshashlik orqali aniqlanadi. Keyingi tadqiqotlarda, kognitiv tilshunoslikdan ilhomlanib, diskursda metafora "bilvositalik + o'xshashlik" prinsipi orqali qo'llanadi (Chilton, 1996; Koller, 2004; Pragglejaz Group, 2007). Boshqa tadqiqotchilar "nomuvofiqlik + semantik ko'chirish" mezonlarini qo'llaydi: metafora manba va maqsad sohalari so'zlari orasidagi nomuvofiqlik orqali aniqlanadi va ma'no ko'chirilishi orqali hal qilinadi (Cameron, 2003; Charteris-Black, 2004; Caballero Rodríguez, 2006). Masalan, "sleep" so'zi gul kontekstida nomuvofiqlikni tug'diradi va bu muqobil semantik xususiyatlarni yaproq harakatiga ko'chirish orqali hal qilinadi.

Ikki mezon to'plami – "bilvositalik + o'xshashlik" va "nomuvofiqlik + semantik ko'chirish" muvofiq hisoblanadi va diskursda metaforaga oid ikki o'zaro bog'liq nuqtai nazarni aks ettiradi (Steen, 2007):

- Paradigmatik, belgiga yo'naltirilgan nuqtai nazar: so'zlar to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita qo'llanishi mumkin, bilvosita qo'llanish o'xshashlik orqali muvofiqlashtirishni talab qiladi;
- Sintagmatik, bayonga yo'naltirilgan nuqtai nazar: so'zlar bayonda muvofiqlik yoki nomuvofiqlik tug'dirishi mumkin; nomuvofiqlik ma'no ko'chirilishi orqali kontekstual ma'noga aniqlik kiritadi.

Birinchisi grammatika o'rganishga, ikkinchisi diskurs tahliliga mos keladi. Har ikki tarafning nuqtai nazarini aniqlash metaforani umumiy tushunish va lisoniy faoliyatini aniqlash imkonini beradi. Shuningdek, diskursda metaforani formalashtirish va amaliy qo'llash kognitiv va semiotik mezonlarni tizimli muvofiqlashtirish orqali amalga

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

oshirilishi mumkin, bu esa metaforik shakllar va ularning kommunikativ vazifalarini majmuaviy tahlil qilish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Barcelona A. Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective. – Mouton de Gruyter, 2000.
2. Caballero Rodríguez M.d.R. Re-viewing space: Figurative language in architects' assessment of built space. – Berlin: Mouton de Gruyter, 2006.
3. Cameron L. Metaphor in educational discourse. – Continuum, 2003.
4. Charteris-Black J. Corpus approaches to critical metaphor analysis. – Palgrave Macmillan, 2004.
5. Chilton P. Security metaphors: Cold War discourse from containment to common house. – Macmillan, 1996.
6. Dirven R., Pörings R. Metaphor and metaphor theory: An interdisciplinary approach. – Walter de Gruyter, 2003.
7. Koller V. Metaphor and gender in business media discourse: A critical cognitive study. – Palgrave Macmillan, 2004.
8. Kövecses Z. Metaphor: A practical introduction. – Oxford University Press, 2002.
9. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. – University of Chicago Press, 1986.
10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor // Ortony A. (Ed.). Metaphor and thought. – 2nd ed. – Cambridge University Press, 1993. – P. 202-251.
11. Panther K.-U., Radden G. The conceptual foundation of metonymy // Cognitive Linguistics. 1999. Vol. 10, № 1. – P. 37-77.
12. Panther K.-U., Thornburg L. Metonymy and metaphor in grammar // Dirven R., Pörings R. (Eds.). Metaphor and metonymy in comparison and contrast. – Mouton de Gruyter, 2003. – P. 185-205.
13. Pragglejaz Group. MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse // Metaphor and Symbol. 2007. Vol. 22, № 1. – P. 1-39.
14. Simon-Vandenberg A.-M., et al. The cognitive relevance of systemic functional grammar // Matthiessen M., Hasan R. (Eds.). Continuing discourse on language. – Equinox, 2003. – P. 45-68.
15. Steen G. J. When does a metaphor become conventional? // Geeraerts D. (Ed.). Cognitive sociolinguistics. – Mouton de Gruyter, 2005. – P. 199-222.
16. Steen G. J. Finding metaphor in grammar and usage: A methodological analysis of theory and research. – John Benjamins, 2007.

